Мирјана Д. Бојанић Ћирковић[1]
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

УДК 929:82 Ђурић В.
https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.03

ДОПРИНОС АКАДЕМИКА ВОЈИСЛАВА ЂУРИЋА СРПСКОЈ КУЛТУРИ

Рад доноси свеобухватну анализу научног, институционалног и приређивачког рада једне од најзначајнијих фигура србистике. Ђурићев методолошки приступ дефинише се као синтетички и вишеструко компаративан, уз наглашавање његове способности да књижевне феномене сагледа у широком културолошком контексту – од античких корена до савремених теоријских праваца. Посебан акценат стављен је на Ђурићеву улогу у оснивању Катедре за општу књижевност са теоријом књижевности у Београду (1954), као и на чињеницу да је био први директор Института за књижевност и уметност (1963). Анализира се и Ђурићев пионирски рад на тумачењу народне епике, лирике и приповедака. Истиче се његово виђење народне књижевности као „заштитне тврђаве" националног идентитета и њена тежња ка универзалним, општим естетским вредностима. Кроз анализу огледа о Доситеју Обрадовићу, Његошу, Филипу Вишњићу и Проти Матеји Ненадовићу, ауторка указује на Ђурићеву вештину грађења „антологије културног посленишта", где се индивидуални стваралачки чин интерпретира као део ширег колективног и духовног напретка. Рад осветљава и Ђурићево поимање „Речи" као врховног божанства и метафоре стваралаштва, чиме се његово дело повезује са најдубљим слојевима светске књижевне баштине.

Кључне речи: Војислав Ђурић, српска култура, народна књижевност, компаративистика, општа књижевност, институционализација, песничка визија.

На путу од гимназијског наставника до академика, Војислав Ђурић је оставио трагове који не морају увек бити подразумевајући када говоримо о културним посленицима који су понели највиша национална научна и/или културна признања. Као што је сваки феномен који је проучавао сагледавао са више аспеката – са извора, кроз ток и рукавце до ушћа, не пренебрегавајући успутна (али нипошто узгредна) укрштања, тако је и метод који је творио и којим је стварао, обликовао кроз укрштаје на временским и просторним равнима. Полазећи од последње реченог, Војислав Ђурић је у сваком изабраном проблему настојао да открије праву природу која обухвата и извор и исход проматраног, не подупирући и не затварајући своје закључке ауторитативношћу научног радника, већ остављајући својеврсне светиони-

[1] mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

ке ка новим пловидбама (истраживањима) оних који долазе. Управо је такав метод (о коме ће у наставку бити више речи) аргумент више у прилог тези да је Војислав Ђурић своје истраживање поимао као мисију градње; некада је то био нов темељ, некада (ре)конструкција, али Ђурићева истраживачка грађевина је је увек била јаких носећих *стубова* који су подједнако снажно подупирали *кров* и *унутрашњост* изграђеног. Ђурићева укупна градња била је усмерена ка култури у њеном свеколиком значењу – националном, светском и општем; ка култури као темељу и исходу, као националном идентитету и елементу општег културног заједништва, при чему је поменути елемент у органској (с)вези с осталим чиниоцима материјалне и духовне творевине, културе.

Дело академика Војислава Ђурића није лако систематизовати; његовом свођењу на неколико општих усмерења опире се не само библиографија која броји стотину деведесет девет референци, већ и природа самих огледа који су то најчешће формом и приступом, док су опсегом истраживања и комплексном методологијом вишеструког компарирања чешће налик студијама, а каткад и прегледима својственим најзначајнијим едицијама националне и опште књижевности.

Притом, академик Војислав Ђурић је подједнаким опсегом (својеврсним ширењем) допринео и у погледу институционализовања истраживања наше и светске културне баштине. Услед квантитативне и квалитативне комплексности рада академика Војислава Ђурића који обухвата и истраживачки, и творачки (у значењу оснивачки институционални) рад, на почетку ћемо, аналогно структуралистима који су се пред *безбројним причама света*[2] определили за хипотетички генерички модел који ће испитати на поједином примеру, и сами фокусирати на нацрт Ђурићевих доприноса као полазишта за даљу подрбнију проблемску синтезу.

Значај Ђурићевог рада у области науке о књижевности до сада је истакнут двема синтезама – *Зборником у част Војислава Ђурића* (1992), који је приредио његов ученик Иво Тартаља и тематом *Митолошког зборника* (бр. 15, 2006), који је уредио Миодраг Стојановић. Иако прва синтеза има карактер хрестоматије низа огледа који тематски кореспондирају с Ђурићевим интересовањима, она заправо потврђује да је низ знаменитих проучавалаца (уједно аутора радова у зборнику) следио и даље разграњавао Ђурићем назначене истраживачке рукавце. Зборник уоквирују проблем смешног у античкој поетици (Владете Јанковића) и оглед о појму тумачења у књижевним студијама (Гвоздена Ерора) као два доминантна смера Ђурићевих научних преокупација; између њих је низ „продубљених" проблема (у смислу ширења њиховог значења и уочавања нових веза) – тумачење међашне позиције историјских предања у жанровском систему (Наде Милошевић Ђорђевић), најстаријих прозних записа

[2] Алузија на текст Ролана Барта „Увод у структуралну анализу прича" (*Летопис Матице српске*, 407(1): 56–84).

о Косовском бoју на простору Косова (Ненада Љубинковића), уметничком преображају епског обрасца (Хатице Крњевић), српској књижевности у европском контексту (Зорана Константиновића) и др., а међу њима је рад Данила Киша, првог дипломца катедре коју је обновио Војислав Ђурић. Одзив оних који су у разним аспектима науке о књижевности дали највећи допринос и одабир репрезентативног и најбољег сегмента свог истраживања резултирали су зборником као својеврсном антологијом у част једног од најплодоноснијих проучавалаца код нас, Војислава Ђурића. Темат *Митолошког зборника* (бр. 15) објављен у години Ђурићеве смрти (2006) овог културног прегаоца доминантно представља као изучаваоца фолклора и етнологије. У односу на концепт претходно поменутог зборника, овај темат доноси више текстова о самом стваралаштву Војислава Ђурића, где је његово дело сагледано кроз антологичарски рад на пољу народне и опште књижевности (Љубиша Рајковић, Миодраг Стојановић), кроз допринос тумачењу епике, у првом реду косовске традиције и митологије (Бранко Надовеза), тумачење Његошеве мисли кроз призму поетичко-стилистичких разматрања и Доситејевог дела у Ђурићевој херменеутичкој визури (из пера Милорада Радусиновића и Предрага Јашовића). Темат доноси и есеје о Ђурићу као учитељу (у најширем значењу те речи), које су написали његови бивши студенти Драгољуб Недељковић, Иво Тартаља и Владета Јанковић. Такође, разматран је и однос Војислава Ђурића према његовим професорима (у првом реду Веселину Чајкановићу, о чему смо већ навели основне податке).

Допринос академика Војислава Ђурића сагледаћемо кроз његову улогу у институционализовању рада у одређеним областима српске културе, кроз (ре)афирмацију и нова читања феномена који су од значаја за саму природу књижевног стварања, националне књижевности (и шире), културног развоја, уз истицање нарочитог доприноса у поменутој области, иако градирање није етички коректно када је реч о делу које је својом сумом допринело развоју одређене културе. Додајемо да степеновање није било својствено ни самом научном методу Војислава Ђурића који је, поред општеприхваћеног одређења *компаратисте*[3], често био деконструктивиста фокусиран на (наизглед) маргиналне елементе одређеног жанра (као што је случај са његовим проучавањима звучних слика народних приповедака[4]), дела (као у случају сагледавања лирског и сликарског проседеа Андрићевих приповедака у тексту „Андрићева најновија поезија") или неког феномена (речи као елемента и метафоре стваралаштва и духа – мисли, промисли[5]).

[3] Прву примену компаративне методе у стручним радовима Војислава Ђурића налазимо на пољу народне књижевности у огледу „Један мотив у српској и бугарској народној поезији" (*Гласник Југословенског професорског друштва*, 20: 7, 1940, стр. 511–616).

[4] В. Војислав Ђурић, „Звучне слике народних приповедака", *Трагање за духом речи*, Београд: Српска књижевна задруга, 1990, 203–219.

[5] Наведени феномен истражен је у Ђурићевом тексту „Врховно божанство Реч" (*Књижевност*, бр. 9 (1979), 1312–1316. Сходно значају ове проблематике у Ђурићевом укупном стваралаштву,

2. Рад на институционализовању културолошких проучавања

По доласку у Београд након завршене крагујевачке основне гимназије, Ђурић уписује студије књижевности[6] (1931) на Филозофском факултету у Београду, а након њих ради као наставник Пете и Шесте мушке гимназије све до 1941. године. Током наставничког рада Ђурић се и научно занима за одређене сегменте наше културе, у првом реду етнологију, што резултира објављивањем стручног рада „Вук као етнолог" у *Гласнику Југословенског професорског друштва* (1938). Из поменутог ширег (етнолошког) усмерења Ђурић се фокусира на стваралачку интерпретацију бола и туге кроз жанр тужбалице у националној и светској, усменој и ауторској књижевности. Вечите теме (љубави, природе, рада, жртвовања и др.) као и исконске силе народног живота биће постојане у Ђурићевом научном и наставном раду (Према: Тартаља, 1992: 7). На овом темељу градиће се Ђурићева културна мисија сачињена из елемената који ће доследно опстати као круцијални у његовој методологији: сагледавања књижевности у културном контексту, а културе кроз прожимања и утицаје који обогаћују стваралаштво једне нације. Чак и када је реч о Ђурићевим структуралистичким огледима („Обележја епике", „Звучне мађије Његошевог десетерца", „Ангажована лирика Лазе Костића" и сл.), они су само наизглед методолошки унутрашње (ка тексту) оријентисани; чешће је реч о својеврсним историјама књижевности спољашњег типа, при чему је овај елемент сведен на мању, али функционалну меру; примера ради, тумачећи Костићеву ангажовану поезију Ђурић сеже даље од песама патриотске и родољубиве тематике, што му омогућава да сагледа Костићево специфично поимање ангажованости песника:

> „Костић [је] широко размакао ганице нашег патриотског песништва, изводећи га из уских националних оквира и дајући му општи, филозофски значај. И то је, поред критичког патриотизма, други 'приновак драг' којим је Костић обогатио нашу патриотску поезију. Трећи је уметничка експресија, коју и ово што смо рекли већ јасно обележава као нову и надмоћну." (Ђурић, 1969: 122).

Ђурић је звање доктора наука стекао у само предвечерје Другог светског рата, одбраном докторске тезе *Тужбалица у светској књижевности* (1939) године на Филозофском факултету у Београду, под менторством Веселина Чајкановића чије ће студије касније приредити[7] за објављивање, и

Милорад Ђурић, приређивач изабраних огледа за издање Српске књижевне задруге (1990), овај избор текстова насловио је синтагмом *Трагање за духом речи*.

[6] Прецизније, Ђурић је студирао југословенску књижевност и класичну филологију (у тадашњим студијским варијантама „А" и „Б").

[7] Војислав Ђурић је приредио Чајкановићев *Речник српских народних веровања о биљкама* (Београд: Српска академија наука и уметности – Српска књижевна задруга 1985), студију *О*

тиме ће, по оцени Живојина Андрејића (2006: 113) допринети представљању „дела његовог, у социјалистичкој Југославији, проскрибованог професора Веселина Чајкановића.” Андрејић истиче да Ђурић током овог истраживачког и приређивачког задатка није пренебрегавао некада „недовољно успешну анализу његових [Чајкановићевих, прим. аут.] резултата, пре свега, због владајућег идеолошког става да се сва научна изучавања обављају у духу Марксизма” (Андрејић, 2006: 113). Иво Тартаља (1992: 3) Ђурићеву дисертацију сматра „рудником са много хоризоната” јер је отворила путеве наше науке ка светској књижевности, теорији песничких жанрова, етнологији и за сам концепт трагичког и „трагичке инспирације”. Оваква дисертација је у оно време и дословно била реткост – већи део њеног тиража је изгорео у књиговезници приликом априлског бомбардовања, те је било свега неколико сачуваних примерака. Записи Ива Тартаље (1992: 4) чувају и верна сведочења о природи Ђурићеве наставничке, стваралачке и приватне личности: свог професора Тартаља описује као „младог, разговорног и *заузимљивог* [истакла М. Б. Ћ.] човека, довољно заинтересованог за факултетски часопис који смо хтели да покренемо.” Заузимљивост за младе нараштаје проучавалаца српске и светске књижевности је значајан удео у укупној Ђурићевој градњи науке о књижевности у институционалним оквирима: уочи формирања студијске групе и Катедре за општу књижевност са теоријом књижевности (која је израсла из Семинара за светску књижевност, 1954) Ђурић је саставио наставне планове и програме[8], конципирао кључне предмете дајући важно место страним језицима, естетици и историји уметности и научно усмеравао тадашње студенте, будуће докторанде како би се на будућој катедри свеобухватније истраживала оцртана материја. Новоформирани план и програм Катедре за општу књижевност са теоријом књижевности био је особен и методологијом компаратистике коју је у нашој науци о књижевности доследно развијао Војислав Ђурић, и заокретом од нормативне ка дескриптивној теорији књижевности: „Тежиште програма Опште књижевности стављено је на подвучене писце, књижевне класике старог и новог доба, а програм Теорије књижевности постављен је на историјску основу и обухватио је носиоце књижевне мисли од првих идеја у антици до модерних

врховном богу у старој српској религији (Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета, 1994), *Стара српска религија и митологија* (Београд: СКЗ – БИГЗ – Просвета, 1994). Поред предговора и поговора поменутим делима Ђурић је написао и огледе „О реконструкцији старе српске вере у делима В. Чајкановића” (*Књижевност*, 99: 10–11, 1994, 1022–1041) и „О Чајкановићевом делу о религији и митологији” (*Књижевне новине*, 47: 898, 15. 12. 1994, 1). Иво Тартаља (1992: 3) истиче преданост свог професора Ђурића током приређивачког рада свог професора Чајкановића, при чему је Ђурић и дословно довршавао оно што је остало у Чајкановићевој рукописној заоставштини.

[8] Иво Тартаља (1992: 5) бележи да је међу стручним лицима којима је Ђурић слао програме на увид била и Исидора Секулић, те да је она дала пар корисних сугестија за побољшање програма.

песника који су изложили своје ставове о књижевном стварању.” (Тартаља, 1992: 5) Према сведочењима његових ученика (студената и потоњих колега), Ђурић је увек био носилац важних дужности, пројеката, послова у културном животу Београда и саветодавац свакоме ко посети Ђурићев кабинет у таковској улици који је иначе био „место окупљања живахног литерарног кружока” (Тартаља, 1992: 6); у свему што је организовао увек је био и ментор и ученик (према: Тартаља, 1992: 7).

Почетак 60-их година 20. века важан је у погледу Ђурићевог даљег доприноса институционализованом раду на српској култури; тада добија и прве потврде свог научног доприноса развоју српске културе – 1961. године постаје дописни члан САНУ, а четири године касније редовни члан наше најзначајније културне и научне установе. У овом периоду, на предлог академика Војислава Ђурића, оснива се Институт за књижевност и уметност, а Ђурић постаје његов први директор (од 1963, са почетком рада установе).

Као сарадник највећих и најзначајнијих издавачких предузећа чији је утицај подједнако интензиван и у поратним годинама, када су доприносиле обнављању српске културе, и у деценијама касније када су се усмеравале ка синтезама у области науке, књижевости и других видова друштвено-културне делатности, Ђурић је нејвећи део својих истраживања усмерио ка антологичарској делатности на пољу наше народне књижевности. Током 1947. године у „Просветином” издању објављује *Антологију народних јуначких песама*, која ће под каснијим насловом *Антологија српских народних јуначких песама* доживети више издања. Већ следеће године за истог издавача објављује нова приређена издања из српске усмене књижевности – *Народне јуначке песме хајдучке и ускочке*, *Народне јуначке песме о Марку Краљевићу* (обе илустроване), *Народне приповетке*. Сва поменута издања праћена су предговором, поговором и напоменама приређивача.

Ђурићево прво приређено дело у области ауторске књижевности јесу *Одабране приповетке Радоја Домановића* (1948) у едицији „Југословенски класици” београдског издавача „Ново поколење”. Ови подаци показују да се Војислав Ђурић и пре почетка академског рада, а тада интензивирано посветио и институционализовању истраживања кроз монографске синтезе које су испрва биле интегрални чинилац мисије одређених издавача, док су касније саме постале мисије, као на примеру заједничке едиције Матице српске и Српске књижевне задруге „Српска књижевност у сто књига”, за коју је Ђурић приредио више десетина публикација. Још је важнији податак да је Ђурић био један од њених покретача и члан уређивачког одбора.

3. Научни рад на пољу националне књижевности (типолошки преглед)

Овај сегмент Ђурићеве делатности на пољу књижевности можемо груписати на:

а) портрете књижевних стваралаца и културних посленика (Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Ђуре Даничића, Његоша, Проте Матеје Ненадовића, Милана Будимира, Анице Савић Ребац и др.)[9];

б) огледе о природи националног књижевног стварања („песничкој визији"), попут „Родољубља старих српских писаца", „Вишњићеве визије", „Вука о напретку", „Његошеве визије"; са овим огледима на тематско-мотивској равни кореспондирају текстови „Ангажована лирика Лазе Костића", „Лик Светога Саве у књижевности" и сл. Датом корпусу припадају и Ђурићеве реактуелизације заборављених писаца (Лазара Комарчића и др.).

в) Огледе о библији као подтексту наше усмене и ауторске књижевности („Врховно божанство Реч", „Из библијске поетике (одломак о лепоти)" и др.

г) Огледе методолошког карактера, углавном о природи рода или врсте усмене књижевности и о приступу проучавању наше народне књижевности као што су „Лирика", „Постанак, развој и карактер епске поезије", „Промене и нестанак епа", „О народним приповеткама" и сл. Овај круг текстова се може даље систематизовани на оне посвећене стилским одликама наше народне књижевности („Звучне слике народних приповедака"), ликовима српске народне књижевности („Химна епској мајци", „Песнички Реља Крилатица" и сл.).

д) Иако је највећи број Ђурићевих огледа контекстуализовано у националним или светском културним оквирима, као засебна целина могу се издвојити огледи који проблематизују саму културу и/или њене важне аспекте („Књижевност општа и национална ", „О народној култури", „Вук као етнолог").

Након опсежнијих књижевнотеоријских и књижевноисторијских разматрања светске и националне књижевности, Војислав Ђурић доноси драгоцену синтезу која изнова покреће *вореновска* питања граница опште и националне књижевности, при чему се, у духу утемељене компаративне методе, фокусира на њихов (су)однос. Након подробне анализе и релевантне аргументације *за* и *против* одређених термина који фигурирају у области теорије књижевности, а у вези са одређењем историје књижевности, Ђурић као најадекватнији термин истиче општу књижевност не само као „збир појава чији је општи значај већи" (Ђурић, 1980: 9), већ као тежњу сваке националне књижевности: „Свака нацио-

[9] Наведени огледи су управо тако насловљени, именима писаца, филолога, проучавалаца језика и књижевности.

нална књижевност тежи да се преточи у друге језике и да постане општа, али на томе путу она добија и нове (секундарне) националне видове" (Ђурић 1980: 12). Уплив елемената националне књижевности у универзално, светско, опште књижевно добро доприноси ширењу националне књижевности: „постајући општа, национална књижевност бива вишеструко национална, толико на колико је језика преведена" (Ђурић 1980: 12). Овај оглед је и синтеза Ђурићевих научних тежњи и културне делатности: он је, заиста, плански, систематично, а пре свега – системски (највише антологичарски) градио нашу књижевност у духу њене (и сваке) природне тежње да се уздигне до *опште*. Према Ђурићу (1980: 12), граница између националне и опште књижевности је „и нејасна и покретљива, увек друкчија у различитим срединама и фазама"; стога су границе налик полуодшкринутим капијама до којих долазе „спретнији" (што не имплицира: *вреднији*) националне књижевности, али ни такве *последице* условљене често субјективним избором преводиоца нису хибрис; напротив, оне шире простор даље духовне размене. Поједностављено, општа књижевност као грађевина отворене капије, сачињена од елемената који нису увек естетски највреднији у некој књижевности (јер избор преведених дела зависи од „укуса, од моде, од заблуда, од сваковрсних локалних потреба", Ђурић 1980: 11), иако је на микро-плану неједнаке вредности, њен значај је несумњив: она је поље укрштаја и размене националних књижевности (и култура). На порекло, опсег, одлике и значај (у смислу естетске вредности) народне културе Ђурић је указао у засебном огледу; дијахронијски пролазећи кроз етапе развоја и елементе наше народне културе која се огледа у градитељству, народним рукотворинама, обичајима, а највише у књижевности, Ђурић (1980: 149) уочава њене две специфичности које је уздижу високо, на пиједестал који је досегао Хомер: то су стално укрштање елемената паганске митологије, хришћанских веровања и историјских догађаја, свезано са друштвено-економским условима живота самог народа и „густина, у дну које трепери снажна, али уздржана емоционалност". Из (по значају) тешко самерљиве скупине наше народне књижевности, Ђурић (1980: 149) издваја „посебно епску поезију коју је обновио Вук Караџић", због чега је она „добила високо признање од крупних и најкрупнијих европских писаца и превођена на многе језике". *Вук као обновитељ* и *преводилаштво* овде нису узгредни детаљи, већ констатације од суштинског значаја за разумевање Ђурићевог схватања (народне) културе и књижевности: оно варира мисао Јана Мукаржовског (1987: 125) о универзалној естетској вредности као „живој енергији која се непрестано обнавља". Наша народна књижевност успела је да досегне оне домете универзалности (општости) које је Ђурић у претходно анализираном тексту издвојио као суштинску и природну тежњу националне књижевности, да се не затвори у новоуспостављеним оквирима, те да се перманентно развија задобијајући тако ново (вредније – светлије) естетско рухо.

На фону наше историје и народне културе која је у периоду под турском владавином била доминантан вид културе на нашим просторима, Ђу-

рић уочава четири суштинске карактеристике наше усмене књижевности, од који су неке њена *differentia specifica* у односу на *опште* корпус ове врсте:

„Прва њена одлика је реализам, права, сурова стварност која се трпи и сан о лепшој стварности која тек треба да дође сливају се у нераздвојну целину – у томе је суштина овога реализма. Друга одлика усмене књижевности је оптимизам. [...] Трећа одлика исмене књижевности је савршенство њених ликова. [...] Четврта одлика усмене књижевности је устаљеност стилских средстава (стални епитети и поређења, стални почеци и завршеци, разнолика понављања, итд." (Ђурић, 1954: 114–115)

Народну књижевност и три култа у њеној основи (Светом Сави и Светом Симеону, Кнезу Лазару и Стефану Дечанском) Ђурић (1990: 30–31) је поимао као „заштитну тврђаву у којој се чувају и из које зраче драгоцене вредности, примери, путокази – као бесцени дарови некадашњих прегалаца потребитима, угроженима, клонулима из потоњих времена."

Ова запажања нас воде ка закључку да је Војислав Ђурић нашу народну књижевност сагледавао суштински, кроз изворе, особености и значај у култури нашег народа и синтетички, кроз унутрашња прожимања и укрштаје са ауторском књижевношћу, а опет, неизоставно у културном контексту и компаративном кључу јер овај тумач неће заобилазити оцену вредности наше усмене традиције на ширем плану, у светским оквирима. Као *компаративиста у дијахронији*, Ђурић је у димензији рецепције наше народне књижевности био каткад критички усмерен, нарочито ка тумачењима Косовског мита где се примат *небеског царства* над земаљским истиче као иновативна и особена, а заправо је она много старија од самог хришћанства (Ђурић 1960: 17).[10]

Ђурићев повратак *писму* (речи као Врховном божанству) на трагу је разумевања које су испољили антички поетичари[11], а даље, између осталих, развијали Вук Караџић (код нас) и многи прегаоци (у свету): писмо као метафора књижевности (у том смислу – усмена и писана) „повезује савременике, претке и потомке, бележи напредак и отвара му пут" (Ђурић, 1969: 51). Ова мисао је, несумњиво, темељита и у погледу Ђурићеве методологије која је вишеструко компаративна и синтетичка – имплементирана на пољима националне и опште књижевности, неретко са циљем осветљавања универзалних феномена који су у основи самог стваралачког процеса, попут *песничке визије*, или његове рецепције, чији је један од постигнућа интерферирање књижевности и културе. Задржавањем на наслову Ђурићевог огледа о Вуковој поетици, „Вук о напретку", читаоцу у први мах се може родити мисао о Вуковом идеолошком сагледавању књижевности кроз при-

[10] Студија *Пракосово – словенске и индоевропске корене наше епике* (2002) Александра Ломе један је од рукаваца потеклих из Ђурићевих истраживања народне књижевности.

[11] Уп. са Платоновим (1996) ставом да се се *жива реч* уписује у душу оног који слуша (у миту о Теуту, у оквиру дијалога *Федар*).

зму тадашњих друштвено-политичких и културних превирања. Међутим, ово је много више оглед о вуковско-ђурићевском схватању националне књижевности као чиниоцу светске културне баштине, чији је развој могућ једино кроз отвореност себе за свет, и свет за себе, при чему се утицаји и/или одјеци не третирају као својеврсна контаминација националног идентитета, већ као пут за уздизање ка *општем* (у значењу *комуникативном* на различитим просторима, у различитим временима). Кроз Вуков поглед на књижевност који је (у великој мери) био мотивисан доминантном духовном струјом романтичара (и њихових претходника) у свету, Ђурић је својим радом устврдио превасходан значај националних тема и националне поезије (у значењу народне, усмене) која се, опет, напајала са извора националне историје и митологије, али не без угледања на узоре из античких књижевности; та узорност, по Ђурићу, треба да је евидентна у самом поимању књижевности као нечега што „отвара пут уму љуцкоме, да се приближи к богу по могућству своме" (Вукова мисао нав. према: Ђурић, 1969: 51), односно да узрасте до исходишта света који је, оваквим, створен Речју (човеком). Текст о Вишњићевој визији семантички продубљује вуковску мисао о интенцијама народног стваралаштва кроз *дурбин* Ђурићевих огледа. Према Војиславу Ђурићу, Вишњићева поетика (у античком значењу које обухвата извор, процес и сврху уметничког стварања) је изграђена сократовским дијалогом са непознатим песником Косовског циклуса, при чему казивач Вишњић, попут гласноговорника платоновских идеја у *Ијону* и *Федру* „побија став по став" (Ђурић, 1969: 11–38) непознатог казивача у вези са тумачењем небеских знакова, књига инџијели, главранових гласова и др. Иако попут непознатог певача Косовског циклуса Вишњић настоји да „сагледа целину и смисао догађа у историјским размерама" са циљем да извуче „снажне ефекте" (Ђурић, 1969: 9), Вишњић то чини у обрнутом смислу; тумачећи наведене појаве и знаке крајње супротно, Вишњић својим десетерцима твори атмосферу неумирене и неумирљиве Србије. Вишњићево напајање са извора епске поезије – историје и митологије – резултира не само другачијим надахнућем, него и провиђењима. Његов однос према традицији[12] је метонимија Ђурићевог сагледавања процеса градње националне књижевности у смеру тежње да постане општа, чиме и сама задобија нове видове (као што смо претходно поменули): циљ ствараоца није дати ново рухо, већ понудити ново виђење (сагледавање) (пре)познатих елемената. Са истог темеља са ког је певао непознати творац Косовског циклуса, Вишњић гради поезију победе и слободе. „Вишњић, и кад поступа као хроничар, увек истиче и такве опште црте које поједине догађаје укључују у један низ, у исти правац и смисао, у јединствену и величанствену визију устаничке Србије.", закључује Ђурић

[12] Уп. „Тако је, у четири песме, Вишњић евоцирао прошлост од Немање до устанка, друкчије него други песници који су певали о прошлости, у тешњем складу са буном него они, али с истом уметничком снагом као најврснији међу њима."(Ђурић *Вишњићева визија*)

(*Вишњићева визија*). На основу изнетих запажања можемо закључити да је Вишњићева визија *mise-en-abyme* (слика у слици) стваралаштва у општем и суштинском значењу те речи које (раз)открива трагање за смислом који ће, *vice versa*, омогућити поимање сопственог места и улоге у том процесу *градње*. По снази песничке визије, Вишњић се може у(с)поредити са Његошем као стваралоцем чија се „величина и изузетна присутност" (Ђурић, 1980: 239) највише налази управо у „визији нашег народа". По опсегу и дубини сагледавања димензијâ нашег народа, Његош је у Ђурићевим огледима упоређен са Јованом Цвијићем, аутором антропогеографских студија међу чијим су закључцима (за нашу проблематику) важни описи карактеристика и значаја динарске (епске) зоне нашег народа и динарског типа.[13] Ђурић издваја три круга Његошеве визије: васељенски, српски и југословенски, те црногорски, додајући да су ови „кругови тесно повезани, наслоњени један на други, чак укрштени, сложена и ипак јединствена целина." Оваква запажања изнова потврђују постојаност Ђурићеве методологије *контекстуализованог* тумачења поезије, при чему је прва раван таквог приступа уметничка контекстуализација (сагледавање поезије у синкретизму), а друга културолошка (тумачење поезије као песничке визије у *античком* кључу, које у поетици Војислава Ђурића задобија национално-идентитетска усмерења). Тумачења индивидуалних песничких поетика се укрштају у симболичкој равни, а говорећи Вишњићу и Његошу, то је несумњиво раван слободе на индивидуалном, општем и универзалном плану (Ђурић 1980: 245).

Ђурић је вишеаспектно разматрао природу усмене књижевности: када је реч о форми таквог разматрања, треба поменути антологичарски рад (који је увек праћен стручном апаратуром у виду предговора, речника, напомена и др.) и засебне огледе који сежу од разматрања саме природе и развоја *лирике* и *епике* до огледа о лепоти њихових песничких и прозних остварења, која, по Ђурићу (1966: 205), израста из њиховог стила. Специфичност Ђурићевог огледања са нашом усменом књижевношћу је у томе што као њено опште обележје издваја стих. Огледом „Звучне слике народних приповедака" управо се ова књижевна врста издваја као *угледна* за народни језик у прози Ђурић 2026: 171). Сагледавање поменутих жанрова као *песничких врста* свакако је на Аристотеловом трагу; међутим, Ђурићево (за)окретање ка народним приповеткама као ритмичкој прози мотивисано је увидима Виктора Жирмунског[14]:

> „у прози, где примарне метричке законитости одсуствују, у први план избијају секундарна обележја ритмичке организације језичке грађе", која су у песмама

[13] В. Јован Цвијић, *Антропогеографски и етногеографски списи*, у: *Сабрана дела*, ур. Милисав Лутовац, Михаило Малетић и Драгутин Ранковић, Београд: Српска академија наука и уметности – Књижевне новине – Завод за уџбенике и наставна средства, 1987.

[14] В. изворе: Виктор Жирмунски, „Задаци поетике", у: А. Петров, *Поетика руског формализма*. Београд: Просвета, 1970, 313-363. и Виктор Жирмунски, *Од симболизма до акмеизма* (избор, превод и предговор Тање Поповић), Горњи Милановац: Дечије новине, 1991.

> „нерегуларна и необавезна допуна ритмичкој наизменичности јаких и слабих слогова. [...] Пасус ритмичке прозе чини сложену интонационо-синтаксичку целину, која се састоји од узајамно повезаних и хијерархијски координираних елемената.” (према: Ђурић 2026: 178).

Ђурићев оглед доноси иновативна тумачења композиције и стила песничких слика (са фокусом на детаље) народних приповедака, а све то са аспекта функције у односу на радњу књижевног дела и ефекта датог поступка. „Отуда, пре свега отуда, она чаролијска моћ народних прича да нас непрекидно држе у напрегнутој пажњи.”, закључиће Ђурић (2026: 171) након минуциозне анализе (поступности грађења) композиције, њених ритмичких целина и ритмичких јединица (*стихова*) опсежне грађе народних приповедака.

Значајна пажња у Ђурићевим (1966: 205) огледима посвећена је особености грађе наше народне књижевности чије је „преимућство у порукама векова” међу којима, уз прастаре, паганске налазимо и оне „саткане из поноса немањићких генерација које су стварале државу, архитектуру, сликарство, књижевност и биле међу првима у ондашњој Европи.” Сама грађа је, по Ђурићу (1966: 205), изабрана историјом, њој је све подређено у народној књижевности, и на њој узраста *песнички геније* који, по Ђурићевом (1966: 205) мишљењу, „подједнако делује и у поезији и стварности”. Употребљена синтагма у Ђурићевом огледу није флоскула; она изражава суштину Ђурићевог схватања природе и улоге песника које је, како примећујемо, изграђено укрштајем платонистичког и аристотеловског: песникова моћ потиче од надахнућа из божанских сфера које, у случају наше народне књижевности не сежу увис, христијанизованом путањом, већ у дубине мита који је, на темељима људске трагедије, потврдио људско (и национално) достојанство (према: Ђурић 1966: 205). Дејство песничког генија евидентно је и *сазнањем* (народна књижевност дисеминује *историју* – фактографску и митологизовану) и лепотом израза и језика која доприноси поимању и усвајању поука.[15] Виђење народног певача као песничког генија резултат је Ђурићевог тумачења поетика и поетских визија наших народних певача (у првом реду Филипа Вишњића).

Изузимајући Ђурићеве огледе о одликама лирике и епике уопште (јер су више књижевнотеоријског, него интерпретативног карактера), завршни део овог одељка рада посветићемо Ђурићевом виђењу речи које је, као и сваки круцијални појам његове поетике, израсло кроз дијалог мислилаца у прохујалим вековима, при чему је и сам Ђурић био „саговорник”. Проучавајући *поетичку мисао о књижевности* (избором термина алудирамо не само на период антике, већ и на ранију сумерско-вавилонску књижевност

[15] Уп. „Народни стих је био и остао драгоцени дурбин од биљура, чаробни прозор на очима и на души, који открива праве и велике путеве људском достојанству и чудесни моћ наше речи.” (Ђурић 1966: 208)

која и сама носи рефлексије о стварању, стваралаштву и темељу те грађевине, *речи*), Ђурић (1980: 18) уочава да се мисао о изузетној моћи речи појавила „парадоксално [...] усред синкретизма", о чему сведоче и најстарији хеленски[16] и источни[17] књижевни споменици. Мисао о речи као богу над боговима Ђурић налази у *Веди*, у химни која носи њено име.[18] Суштина овог огледа јесте осветљавање стваралаштва као непрестаног трагања за „чудесним, неслућеним и неисцрпним могућностима речи", односно „освајањем речи" (Ђурић 1980: 18) које није мотивисано недовољношћу речи за изразе надахнућа, нити је то вечна потреба за „новом песмом" (Ђурић, 1980: 18).

4. Књижевни портрети у културном контексту

У библиографији Ђурићевих огледа издваја се низ биографија које, као и у случају жанровског обликовања других типова Ђурићевих огледа, задобијају специфична обележја. Књижевне портрете Војислава Ђурића можемо груписати на оне у ужем смислу (*Иво Андрић*, *Достијеј Обрадовић*, *Прота Матеја Ненадовић*, *Забелешка о Т. Ману* и сл.) посвећене књижевницима, и портрете о значајним културним посленицима који се даље разлажу (али не одељују) на оне у области институционалног деловања (*Милан Будимир*, *Милош Ђурић*, *Подвиг Аниче Савић-Ребац*) и огледе о културним посленицима који су деловали ван институција (низ огледа о Вуку Караџићу, *Ђура Даничић*, *Први српски устанак и Карађорђе*). Подела је само условна јер Ђурићев компаративни метод и вишеструка контекстуализација изабраног проблема резултују жанровским укрштањима на формално-садржинском плану огледа; *Милан Будимир* је синтеза биографије, библиографије, есеја и краћег књижевноисторијског прегледа, до се у *Подвигу Аниче Савић-Ребац* уочавају елементи огледа о естетици, студије из историје уметности, научне критике и анегдоте. Поједини огледи (попут поменутог о А. Савић-Ребац) представљају антологије у малом: у овом случају реч је о збиру најзначајнијих античких (грчких и римских; источних – индијских) поетичких текстова, разматраних у дијахронији, али са проблемског аспекта (кроз концепте времена, поезије и књижевне теорије).

За оцртавање методологије Ђурићевих огледа као студија у малом, где се издвојени проблеми тумаче вишеаспектно и у контекстима, индикати-

[16] Ђурић (1980: 17) цитира Аристофанову мисао да се „о речи дух у висину узвије" и наводи допринос Хомера, Сапфе, Пиндара, Есхила, Софокла, Еурипида истицању снаге речи својим делима, при чему она није замагљена „музичком пратњом".

[17] Ђурић (1980: 20) подсећа да је Лаоце кинеског бога Таа представио као исходиште и уточиште света.

[18] Уп. „И ја сам та која дува као ветар / узимајући сва постојања. / С оне стране неба, с оне стране земље, / таква је моја величина." (Према: Ђурић 1980: 19)

ван је текст *Прота Матија Ненадовић* где се, аристотеловско-*структуралистички* на почетку назначава приступ портрету културног посленика:

> „Прота Ненадовић заслужан је вишеструко и у високој мери. Био је један од организатора првог устанка и војвода. Учествовао је у важним дипломатским мисијама. Био је председник Совета. Оставио је књижевно сведочанство које се може поредити с Вуковим и Вишњићевим." (Ђурић, 1980: 226)

Иако се на први поглед може стећи утисак да је реч о „набрајању заслуга", Ђурићев приступ Ненадовићу је поступан (градиран) антиклимактичном линијом, при чему се сведочанство (мемоари) издвајају као најзначајнији допринос нашој култури јер су сами синтеза претходно наведених друштвено-историјских деловања. Ненадовић је представљен по теновској матрици, као изданак доба које га је обликовало; ако би се Ненадовићева личност могла одредити једним појмом или поступком, то би, по Ђурићу (1980: 227) била *борба*. Овим мотивом се заокружује портрет Проте Матеје Ненадовића: *Мемоари* су синтеза свеколике борбе, сведочанство о њој и подстицај новим нараштајима.Ненадовићево дело као „плод [...] јединствене психологије његовог разноликог и моћног стварања" (Ђурић 1980: 226) сагледано је и у ужем, књижевном контексту – у релацији са творцима и поетичарима наше особене песничке визије, Вишњићем и Вуком. У „финалу" портрета, ови стваоци названи су „крупним књижевним сведоцима" (Ђурић 1980: 230).

Најширу контекстуализацију биографије (и библиографије) стваоца доноси Ђурићев (1980: 178–217) оглед *Доситеј Обрадовић*; и по опсегу, и по дубини захвата, реч је о правој студији где је епохални значај Доситеја Обрадовића сагледан дословно (унутар књижевне и културне епохе) и културноисторијски (кроз узоре и потоње утицаје). Тумачећи методологију Ђурићевог текста о Доситеју Обрадовићу, Предраг Јашовић (2006: 161) у њему уочава проблемски приступ, а синтетичку (студиозну студијску) обраду, додајући да је „Ђурићева синтеза [...] базирана на корпусу нових сазнања", те да „добија друга значења" у односу на речничку дефиницију овог термина. „Херменеутичку визуру Војислава Ђурића" као доминантну у обради портрета Доситеја Обрадовића Јашовић (2006: 161) сматра „једном од најзначајнијих карика" у „великом корпусу који чини доситејологију".

Након ове екфразе Ђурићевих портрета, стичемо утисак да се из његове опсежне библиографије може издвојити антологија културног посленишта јасних мерила и закључака о доприносу култури својеврсном интерференцијом личног и колективног, индивидуалног и универзалног, националног и светског, са тежом као *општости* (ванвремености).

Литература

Андрејић, 2006: Ж. Андрејић, „Академик Војислав Ђурић и његови професори Веселин Чајкановић и Милан Будимир – проблеми изучавања српске митологије у 'марксистичком духу'", у: Миодраг Стојановић (ур.), *Митолошки зборник*, бр. 15, Београд – Рача, 2006, 114–140.

Ђурић, 1940: В. Ђурић, „Један мотив у српској и бугарској народној поезији", *Гласник Југословенског професорског друштва*, 20: 7, 1940, 511–616.

Ђурић 1940: В. Ђурић, *Тужбалица у светској књижевности*, Београд: Привредник, 1940.

Ђурић, 1954: В. Ђурић, *Постанак и развој народне књижевности*, Београд: Знање, 1954.

Ђурић, 1966: В. Ђурић, *Говор поезије I: појам, слика, звук*, Београд: Просвета, 1966.

Ђурић, 1969: В. Ђурић, *Говор поезије II: из српске књижевности*, Београд: Просвета, 1969.

Ђурић, 1980: В. Ђурић, *Говор поезије III*, Београд: Просвета, 1980.

Ђурић, 1990: В. Ђурић, *Косовски бој у српској књижевности*, Београд: СКЗ, 1990.

Ђурић, 2026: В. Ђурић, Огледи Војислава Ђурића, приредила Мирјана Бојанић Ћирковић, у: Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2026. (у штампи)

Јашовић, 2006: П. Јашовић, „Доситеј Обрадовић у херменеутичкој визури Војислава Ђурића", у: Миодраг Стојановић (ур.), *Митолошки зборник*, бр. 15, Београд – Рача, 2006, 161–171.

Мукаржовски, 1987: J. Mukaržovski, *Struktura, funkcija, znak, vrednost: ogledi iz estetike i poetike*, preveo Aleksandar Ilić, Beograd: NOLIT, 1987.

Платон, 1996: Платон, *Федар или О лепоти*, превео Милош Н. Ђурић, Београд: Народна књига – Алфа.

Тартаља, 1992: И. Тартаља, „Поводом осамдесетогодишњице Војислава Ђурића" у: Иво Тартаља (ур.), *Зборник у част Војислава Ђурића,* Београд: Филолошки факултет – Филозофски факултет – Институт за књижевност и уметност, 1992.

Mirjana D. Bojanić Ćirković

THE CONTRIBUTION OF ACADEMICIAN VOJISLAV ĐURIĆ TO SERBIAN CULTURE

Summary

This paper provides a comprehensive exegesis of the scholarly, institutional, and editorial corpus of Academician Vojislav Đurić, one of the most prominent figures in Serbian studies and comparative literature. Đurić's methodological framework

is defined as synthetic and multi-comparative, emphasizing his capacity to contextualize literary phenomena within a broad culturological spectrum—ranging from archaic roots to contemporary theoretical paradigms. Special emphasis is placed on Đurić's pivotal role in the institutionalization of the Department of General Literature and Literary Theory in Belgrade (1954), as well as his tenure as the inaugural director of the Institute for Literature and Arts (1963). Furthermore, the study examines Đurić's pioneering hermeneutics of oral epics, lyrics, and folk narratives. It highlights his conceptualization of folk literature as a "protective fortress" of national identity and its inherent teleological aspiration toward universal, transcultural aesthetic values. Through an analysis of his literary portraits of Dositej Obradović, Njegoš, Filip Višnjić, and Prota Mateja Nenadović, the author underscores Đurić's proficiency in constructing an "anthology of cultural service," wherein individual creative agency is interpreted as an integral part of a broader collective and spiritual progression. The research also elucidates Đurić's ontological perception of the "Word" (Logos) as a supreme deity and a metaphor for creativity, thereby aligning his work with the foundational strata of world literary heritage.

Keywords: Vojislav Đurić, Serbian culture, folk literature, comparative literature, general literature, institutionalization, poetic vision.